

РЕЦЕНЗИЯ

за научен труд „Доктриналното противоборство между християнството и исляма
(според Ерес 101-ва на св. Йоан Дамаскин)“
от проф. д-р Клара Асенова Тонева

по процедура за присъждане на научна степен доктор на богословските науки в
професионално направление 2.4. Религия и теология (История на религиите),
от проф. д-р Иван Христов, Богословски факултет,
e-mail: ichri@theo.uni-sofia.bg,
Регистриран в РАС на НАЦИД по чл. 2б, ал. 2 от ЗРАСРБ под № 13130

Като председател на научното жури имам честта и удоволствието в началото
на моята рецензия да представя кандидата и данните за процедурата.

I. Данни за кандидата

Научната и преподавателска дейност на проф. д-р Клара Асенова Тонева
в Богословски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ започва преди
двадесет години – през 2002 г., когато тя става хоноруван асистент в
катедра „Систематическо и практическо богословие“ и редовен докторант по
История на религиите. След защитата на своя дисертационен труд през 2004 г.
е избрана за главен асистент в същата катедра, през 2012 г. се хабилитира като
доцент, а през 2022 стана професор. Нейната научна дейност през
изминалите години дава като резултат 74 публикации, от които 4
монографии, а също 5 учебни помагала и 2 учебника (в съавторство). Проф.
Тонева е взела участие в 9 проекта, от които 2 международни. Тя е
упражнила научно ръководство на 14 магистри и 8 докторанти и е водила 13
лекционни университетски курса по тематиката на монографията.

II. Данни за процедурата

Настоящата процедура за професор е открита на основание чл.6 (14) от
ПУРПНСЗАДСУ и със заповед на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ №

РД 38-603/3.11.2022 г. по предложение на ФС на Богословски факултет (Протокол № 11/30.06.2022 г.). В заповедта се определят параметрите на процедурата и съставът на научното жури. На своето първо заседание журито отчете, че кандидатът отговаря на минимални национални изисквания по професионално направление 2.4. Религия и теология и е издържала проверката за плагиатство, след което няма допълнително постъпили сигнали. Затова беше взето единодушно решение проф. д-р Клара Асенова Тонева да бъде допусната до публична защита на дисертационен труд „Доктриналното противоборство между християнството и исляма (според Ерес 101-ва на св. Йоан Дамаскин)“ за придобиване на научна степен „доктор на науките“ (доктор на богословските науки) по професионално направление 2.4. Религия и теология (Теология - Систематическо богословие (История на религиите))

На своето първо заседание научното жури избра за свой председател проф. д-р Иван Христов, а за рецензенти проф. д-рн Емил Трайчев, проф. д-рн Валентин Канавров и проф. д-р Иван Христов. На останалите членове беше възложено да изготвят писмени становища. Като срок за предаване на рецензиите и становищата беше определен 16.01.2023 г., а като дата за заключителното заседание – 16.02.2022 г. Всички срокове от това решение са спазени.

III. Оценка на качествата на дисертационния текст

Монографията на проф. Тонева е оригинална и има приносен характер. Тя се състои от Предговор, увод, седем глави, заключение и списък на използваната литература. Авторът ясно очертава приемствеността на своя труд с големите български богослови от предишните поколения и очертава своя оригинален принос. По такъв начин той напълно съответства на духа и традициите, а също на нивото на Богословски факултет. Структурирането на главите произтича от авторския анализ за отделните аспекти в критиката на св. Йоан Дамаскин на исляма. Библиографията включва впечатляващ списък от 778 заглавия на български, руски и английски. Научният апарат се състои от

1111 бележки под линия.

В **Предговора** тя разказва за своите лични мотиви и предисторията на нейните занимания с темата на научния труд. **Уводът** поставя принципния въпрос за междуконфесионалната граница в контекста на модерните подходи за границата изобщо, за нейното престъпване и за спорния статус на междурелигиозната култура на мълчанието, като допринасяща не толкова за толерантността, колкото за установяването на нови граници. Оттук се извежда значението на междурелигиозния и по-конкретно на богословския диалог. В увода авторът определя също обекта, методите, целта и задачите на своето изследване, очертава съвременното състояние на темата и както и онези изследвания, които са релевантни на нейния анализ.

В **първа глава** „Ислямът: поява и идейно-доктринално оформяне“ са дадени историческите и хронологичните параметри на темата. Тя проследява възникването на исляма в противоборство с езическия светоглед, присъщ на предислямското време в историята на арабите. Представени са основните моменти в идейно-доктриналното оформяне на исляма. Изведена е ролята на Мохамед, както е описана в Корана и са разгледани някои от историческите свидетелства за него. Поставя се въпросът за затвърждаването на неговата богоизбраност с оглед на целите, които си поставя – религиозната, гражданската и политическата.

Втора глава „Християнство и ислям: духовно-исторически контекст на взаимодействието“ представя основните моменти в отношението между юдео-християнската традиция и исляма. Авторът идентифицира три подхода към съдържанието на Корана – ислямския, рационално-аналитичния (присъщ на европейските ориенталисти) и православно-богословския. Изхождайки от третия, тя поставя въпроса за християнският материал, който е наличен в Корана, е свързан с теми, породени от някои от християнските ереси. Авторът определя целите, с които ислямските автори използват Евангелието, свързвайки ги с формирането на ислямската религиозна идентичност и с валидизирането на исляма като цяло. Разгледан е и теоретичният подход на

византийците към исляма, неговите етапи и въпросът за тяхната толерантност.

Трета глава „Таухид срещу християнската триадология“ засяга централната тема за диалога между християни и мюсюлмани, определяща представата за историята и за намесата на Бога в нея. Отговорът на въпроса защо ислямът отхвърля истината за Светата Троица се свързва с ислямския сакрален авторитаризъм, който влиза в противоборство с езическия сакрален егалитаризъм. В този контекст се утвърждава тезата за неподражаемост на Корана, както и за достоверността на първото откровение, което Мохамед бил получил, а оттук – категоричното разграничаване на Аллах от сътвореното. Представя се и историческия развой на наратива на първото откровение на Мохамед, а също модификациите в различните му версии, както и отговора на християнството. Специално се анализира отношението на св. Йоан Дамаскин спрямо исляма, която отхвърля неговия богооткровен характер и отхвърля вярата му, че Мохамед е пророк. Св. Йоан Дамаскин подчертава непостижимостта на троичната тайна. От тази позиция е невъзможно ислямското възприемане на триадологията като „съдружаване“.

Четвърта глава „Слава и сила на Кръста Христов“ извършва съпоставителен анализ на исляма с християнството по централните въпроси в техния диалог, отнасящи се към символиката на християнския Кръст и нейното догматическо значение, значението на Боговъплъщението и Христовото Възкресение. Тук се разглежда темата за ислямската представа за Иисус Христос, която изключва кенозиса и кръстната смърт като победа на живота над смъртта, и се разкриват аргументите на исляма, не признаващ Боговъплъщението.

Пета глава „Общение в любов или общностна солидарност“ съпоставя православно учение за благодатта на Църквата в дискурса за божествените енергии с ислямското разбиране за общност. Християнското разбиране е еклезиологично, като се основава и на христорологията, и на пневматологията.

Шеста глава „Спасение или сполука: две различни антропологии“ съпоставя ислямското и християнското учение за човека. Последното се

основава на триадологията и на христологията и се изгражда по трансцендентно-иманентен път, докато ислямската антропология е в пряка връзка с изграждането на историческото самосъзнание. Съответно за християнството смисълът на човешкия живот е в живота в Христа, живота в Църквата. Това включва поклонение към свещените изображения, докато ислямът го отхвърля и отрича тяхната битийност, както и мястото им в религиозния живот.

Седма глава „Любовта никога не отпада“ разглежда есхатологичните представи в двете религии. Обликът на отвъдния живот за християнството е в зависимост от облика на земния живот, в който критерий за добродетелност и нравствено съвършенство е любовта. Любовта е отличителна черта на живота в Църквата Христова, която е проява на Божието царство сред хората. На свой ред ислямът определя Съдния ден като показател за земното съществуване на човека.

В светлината на обговорените въпроси се очертават принципните теми в диалога между християнството и исляма – за неговите библейски основания, за духовните му предпоставки, за мястото на триадологията, за границите в него и за смисъла на толерантността.

В книгата авторът изразява своята конфесионална ангажираност, но намира правилния баланс и обективно представя различието между православната и ислямската позиция.

IV. Приноси на дисертационното изследване

Измежду посочените от проф. Тонева научни приноси особено внимание заслужават третия и четвъртия, които би следвало да се изведат на първо място. Преди всичко това е богословското аргументиране на дебата и разглеждане на междурелигиозния диалог в контекста на доктриналното противоборство между християнството и исляма. Значим принос е и съвместяването в на патристичните историко-догматически въпроси с църковно-богословския подход, както са отразени в ранните критични

позиции и богословски рефлексии за исляма в творчеството на св. Йоан Дамаскин и последващата византийска културно-историческа традиция на Църквата.

По мое мнение приносите в приложената от кандидата справка са формулирани коректно и съответстват на постигнатото от нея.

Като ръководител на катедра „Систематическо богословие“ изразявам своето удовлетворение за това че през последните години катедрата насочи своите усилия в общи направления, едно от които е наследството на св. Йоан Дамаскин. Вече разполагаме с пълния текст на „Извор на знанието“, правим проекти, в които се обучават докторанти, развиваме работни инструменти в интернет, а вече имаме и хабилитационен труд за „голям“ доктор.

Накрая, но не на последно място, горд съм, че първата процедура на жена за научната степен доктор на богословските науки в България се провежда именно в нашата катедра.

Декларирам, че с проф. Клара Тонева нямаме свързани дейности и не попадаме в хипотезите на нормативните документи, определящи конфликт на интереси.

V. Заключение:

Приведените данни свидетелстват за пълното съответствие на кандидата на законовите изисквания за придобиване на научна степен „доктор на науките“ (доктор на богословските науки) по професионално направление 2.4. Религия и теология. Отчитайки качествата на труда „Доктриналното противоборство между християнството и исляма (според Ерес 101-ва на св. Йоан Дамаскин)“, убедено ще гласувам на професор Клара Асенова Тонева да бъде присъдена научната степен „доктор на науките“ (доктор на богословските науки) и призовавам членовете на уважаемото научно жури да подкрепят това решение.

16.01.2023 г.

(проф. д-р И. Христов)